

Kitap Tanıtımlar:

OSMANLI İSTANBUL'UNDA ÜÇ LÂTİN AMERİKALI

Şili Üniversitesi'nden mezun olup o ülkede bir süre öğretim üyeliği yaptıktan sonra 1992'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde doktorasını tamamlamış olan Paulino Toledo Mansilla, 18'inci yüzyılın sonlarıyla 20'nci yüzyılın başları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihle içiçe, dillere destan ve büyülu başkenti İstanbul'a gelmiş üç Lâtin Amerikalı gezgin ve yazar üstüne, İspanyolca bir kitap hazırladı: **Descripciones Hispanoamericanas de Estambul en el Imperio Otomano** (Ankara, Embajada de Chile en Turquía, 2004, 207 s.)¹.

P.T. Mansilla önce bir Venezuelalı, sonra bir Perulu, en sonra da bir Guatemalalının İstanbul'a ayrı ayrı zamanlarda gelmiş olduklarını saptayarak, on yıla yayılan araştırmasını İspanya kitaplıkları ve benzeri yerlerde sürdürmüş, sonuçta bu yapıtı kendi ana dilinde ortaya çıkarmıştır. Küba'nın ünlü ozanı José Martí gibi kimi başka Lâtin Amerikalıların da Türkler ve Türkiye üstüne yazdıklarından haberliyse de, bunların hiçbiri söz konusu kente ayak basmamışlardı. Kısaca, o yıllarda, İstanbul'a gelip izlenimlerini kaleme alan Lâtin Amerikalı dördüncü bir kişi yoktu.

Üçünün de özgeçmişlerini sunan, yazdıklarında dikkate değer noktalara ilgiyi çeken ve sonunda sözü doğrudan onlara bırakan P. T. Mansilla dikkatli, eksiksiz, akademik ölçülere uyan, ciddi bir çalışma yapmıştır. Ayrıntıları özenle örmüş, üç yazarın da değindikleri olayları kendi klemeleriyle bezemiş, gerekli bağlantıları kurarak metinleri daha anlamlı duruma sokmuştur.

Yazarlardan ilk ikisinin Türklere ve Osmanlılara ilişkin daha önce hiçbir şey bilmedikleri, bu nedenle bilgilerini görüştükları ve kimi zaman önde gelen ve kimi zaman da sıradan kişilerden topladıkları, sonuçta yapmacıksız ve kendilerine özgü gözlem ve düşünelere yer verdikleri söylenebilir. Bu ilk ikisi arasında kuşkusuz birtakım farklar da vardır. Ancak, üçüncü kişi Türklere ve komşularına ilişkin olarak okudukları ve işittikleriyle daha önce, doğru ya da yanlış, bazı izlenimler zaten edinmiştir. Ama o da şaşırtıcı derecede olumlu değerlendirmeler yapmak geri kalmamaktadır.

Ayrı uluslardan gelen yazarların ilkinin gezisi 18'inci yüzyılın son çeyreğinde, ikincisinininki 19'uncu yüzyılın ortasında ve üçüncüsününkü de 20'nci yüzyılın ta başında gerçekleşmiştir. 19'uncu yüzyılın sonlarına gelinceye değin, Osmanlı İmparatorluğu ile Lâtin Amerika arasında hemen hemen hiç ilişki yoktu. Ama yeni anakaraya Suriyeli, Filistinli, Lübnanlı ve Mısırlı göçmenler gelip daha çok Brezilya, Arjantin ve Şili'ye yerleşmişlerdi. Tüm o topraklar o yüzyılda Osmanlı devleti sınırları içinde olduklarından gelenlere topluca "Türk" (*turcos*) denip geçiliyordu. Ama Osmanlıların, gene de, 1890'da Rio de Janeiro ve Havana'da 1890'da birer Fahri Konsolosluğu ve Sao Paulo'da da ticaret çıkarlarıyla uğraşan resmi bir Konsolosluğu 1908'de açılmıştı. Osmanlı yönetimi 1910'da Arjantin'le de bir Konsolosluk İlişkileri Protokolü

¹ Yazarın, çıkış noktası Baldomero Lillo ve Federico Gana olan ve Türk okuyucusuna 20'nci yüzyıl Şili öyküsündeki akımları ve Şili kültürünün önemli yanlarını tanıtan (editörlüğünü yaptığı) başka bir kitabı: **Şili Öyküleri (Cuentos Chilenos)**, Ankara, Şili Büyükelçiliği ve A.Ü. İspanyol Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2000, 256 s.

imzaladı. Benzer bir protokol 1913'te Şili ile de yapıldıysa da, peşpeşe gelen Balkan, Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşları ve onu izleyen ilk Cumhuriyet atılımları bu protokolün gereğinin yapılmasını önledi. Ama çok geçmeden, 1926'da, Şili-Türkiye Dostluk Antlaşması imzalandı. Bunu Arjantin'le aynı yıl, Meksika ve Brezilya ile 1927'de ve Uruguay'la 1929'da benzer antlaşmalar izledi.

Söz konusu üç yazara gelince: Venezuelalı General Francisco de Miranda'nın İstanbul gezisi 1786 yılının Temmuz sonları ile Ağustos ve Eylül aylarını içerir. Perulu Pedro Paz Soldán y Unanue bu kentte Nisan ve Mayıs 1862'de bulunmuştur. Guatemalalı Enrique Gómez Carrillo'nun gezisi 1911 Sonbaharına rastlar. Üçü de hem ayrı ülkeden, hem ayrı meslekendirler. Biri asker, biri diplomat, biri yazar gözüyle yaklaşmaktadır. Her üçü de yalnız o yılların İstanbul'unu değil, kendi dönemlerinin anlatı özelliklerini de yansıtmaktadırlar. Örneğin, General Miranda'da Romantizmin başlangıcı, Pedro Paz'da enikonu Romantizm ve Gómez Carrillo'da Modernizm görülmektedir.

*

General Francisco de Miranda'nın (1750-1816) anıları (*El Diario*), ilk kez, Caracas'ta basılan *Colombia* adlı kitapta yayınlandı. Miranda askerlikten gelme ve siyasal kişiliği, giderek özelemleri olan biriydi. Uzun erimli şu siyasal tasarımı olduğu da söylenebilir: Tüm Lâtin Amerikan anakarasını İspanyol boyunduruğundan kurtararak kuzeyde Mississippi Nehrinden güneyde kutpa doğru uzanan adacıklara değin toprakları tek yönetimde birleştirmek. Bu tasarısının bir parçası olarak, ülke dışında yandaş da kazanmak amacıyla, deniz aşırı ve uzun bir yolculuğa çıkar. Amerika Birleşik Devletleri ile Fransa ve İngiltere gibi Avrupa'nın önde gelen ülkelerine uğrar, St. Petersburg'a değin uzanır.

1786'da Osmanlı toprağına ayak basışı da bu bağlamdadır. O sırada tahtta Birinci Abdülhamid oturuyordu ve Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) imzalanalı oniki yıl geçmişti. Ondan kısa süre önce Çeşme faciası (7 Temmuz 1770) yaşanmış, bu nedenle Osmanlı deniz kuvvetlerinde bazı yabancılara görevler verilmişti. Örneğin, Baron de Tott 1776'dan bu yana, Bâbîâli'nin hizmetindeydi. Ayrıca, Miranda kendi de asker olduğundan, İstanbul'daki gemi yapım ve onarım yerlerine, silâh depolarına uğramayı ihmal etmedi. Oralarda Fransız kökenli deniz uzmanlarıyla konuştu. Türkler 1775-79 yılları arasında Doğu'da İranlılarla da savaşmışlardı. Miranda ayrıldıktan sonra Ruslarla yeni bir çatışma 1787'de çıkmış, bu da Yaş Antlaşmasıyla (1792) sonuçlanmıştı. 1788-1792 yıllarında Avusturya ile de anlaşmazlıklar oldu. Türkler onlara karşı birkaç zafer kazanırken, Ukrayna'da Osmanlı Özi Kalesi düştü, komutanı Hamid Hüseyin Paşa tutsak bile edildi.

Ancak, Birinci Abdülhamid 14 Eylül 1782'de İspanya ile bir Dostluk ve Ticaret Antlaşması imzalamış, Kaptan Gabriel de Aristizábal komutasındaki bir İspanyol filosu İstanbul limanına demir atmıştı (10 Eylül 1784). 1787'de de Kaptan Josef Solano Ortiz de Rozas'ın ve 1788'de Kaptan Federico Gravina'nın firkateynleri dostluk ziyaretinde bulundular.

Miranda'nın İstanbul'a gelişindeki amaç hem Türkler arasına karışmak, hem de öteki devletlerin bu başkentteki diplomasi temsilcileri ve sıradan yurttaşları kanalıyla başka yabancı ülkelerin karar vericilerinin de nabızlarını yoklamaktır. Örneğin, Çarice İkinci Katerina ile konuştuğu gibi, İstanbul'un Rus sakinlerinden Yakov İvanoviç Bulgakov'la da yakın ilişkiler kurdu. 30 Temmuzda İstanbul'a ulaşmış, onbeş gün içinde Bulgakov'la tanışmış, ardından onun Büyükdere'deki konutunda soluğu almıştı. Yabancıların Osmanlılarla olan ticaretlerine ilişkin bilgiler de topladı (s. 96-99).

Miranda birçok yabancıların Türklere ilişkin olarak basmakalıp imgeleri oluşunu kınayarak eleştiriyor. Onlarla ilgili hem fazla bir şey bilmiyorlar, hem de öğrenmek için yeterli çaba harcamıyorlar. Bayan Michel gibi orada ondört yıl geçirenler Pera'da (Beyoğlu) dolaşıp Sultanahmet Meydanına bile uzanmıyorlar (s. 90). Hele birkaç günlüğüne gelen yabancıların başına Müslüman olmayan kılavuzlar üşüşüyor, Türkü diledikleri gibi tanıtıyorlar. Önce, Türklerin kendilerine ilişkin olarak yazdıklarını yabancıların okumadıklarını, örneğin İbrahim Efendi'nin 1769'da Viyana'da çıkardığı Fransızca *Traité de la tactique ou méthode artificielle pour l'ordonnance des troupes* başlıklı bir kitabı bile gözden geçirmediklerini, oysa iyi bir yöntemle kaleme alınmış bu kitabın akılcı, açık ve derin (*bellísimo método, juicio, claridad y concisión*) olduğunu belirtiyor (s. 81). Yazarın Türklerle ilgili kimi yayınları İstanbul'da çarçabuk okuduğu anlaşılıyor. Bazılarının, örneğin Tott Baronunun yazdıklarında yanlışlar olduğu kanısında. Gerçeğe en çok yaklaşan (*el más próximo a la verdad*) Lady Montagu olduğunu belirtiyor. Miranda'ya göre, iyi çeviriler olsaydı Türklere ilişkin bilgiler daha sağlıklı olurdu. Onların içinde şu yararlı atasözlerini öğrendiğini söylüyor (s. 82): "Akıllı düşman aptal dosttan iyidir...Kaç dil biliyorsan, o kadar kişi sayılırsın."

İstanbul o yıllarda da görkemli bir açık hava müzesiydi. Eski yapıtların nasıl korunduğunu ilk sayfalarda anlatıyor (s. 44). Süleymaniye Camii ve Kapalı Çarşının kentin en güzel yapıtları olduğunu söylüyor. Yedi-sekiz kadarı Sultan'ın korumasında, birkaç yüz cami olduğunu yazıyor. Söz konusu ulu cami için "Müslüman-Hıristiyan karışımı...girişi Roma'daki San Pedro'yu anımsatıyor...ama içi muhteşem (*el interior es grandioso*)...zarif biçimde orantılı (*graciosa proporción*)...sütunları Bergama'dan gelmiş" (s. 46) değerlendirmesini yapıyor. Kentin , o zamanlar, içinde kaplan, tilki, ayı, kurt ve benzeri yırtıcı hayvanları da barındıran büyük bir hayvanat bahçesi de (*la casa de las fieras*) varmış.

Yalnız Aynalı Kavak Kasrını değil, Kâğıthane'deki Topçu Okulunda askerlik eğitimini ve her Perşembe yer alan atış alıştırmasını da görmüş (s. 49). Türk askerinin "söz dinler ve üslerinin komutlarına bağlı" (*dócil y celosa del comando de sus oficiales*) olduklarını söyleyerek başka ordularda görülmeyen başarıları bu yoldan elde ettiklerini ileri sürüyor. Meslekten kendi de asker olan Miranda asıl adı Campbell olup yirmi yıl önce Müslümanlığı kabul etmiş bulunan, Bonneval Kontunun yerine geçerek Humbaracıbaşılık yapan Mustafa Ağa'yla yakın ilişkileri olmuş (s. 50). Bonneval da Müslümanlıkta karar kılıp Ahmet Paşa diye biliniyordu (s. 95). 23 Mart 1747'de İstanbul'da yaşamını yitirmişti. Osmanlı yönetimi topçuluk konusunda Fransa ve İngiltere ile teknik işbirliği yapmaktaydı. Ayrıca, topçuluktan anlayan ve adlarını sıraladığı yedi kişilik bir Fransız kuruluyla da ilişki kurdu. Savaş gemileri olarak, 20 büyük, 12 orta ve 30 küçük tekne görmüş. Ancak, kalitesiz tahtalardan yapılmış olduklarından, alu-sekiz yıl dayanabiliyorlarmış.

Din değiştiren yabancılar yalnız Osmanlı toprağında ve yüksek konumlarda uzun süre oturacak olanlar değildi. Limana giren bir İspanyol gemisinin, Kaptan Gabriel de Aristizábal dahil olmak üzere, "otuzdörtten fazla Katolik tayfası da" (*más de 34 marineros catolicos*) Müslüman olmuş (s. 62). Miranda biraz da böylesine dürtülerle dervişleri görüp izlemiş.

Sultan'ın kendini de (şimdi yerinde olmayan ama kitapta A.I. Melling'in bir çiziminin fotoğrafı bulunan) deniz kıyısında Beşiktaş Sarayının önünde gördüğünü kaydediyor (s. 66). Sultan yanındakilerle teklifisze konuşuyor, onlar da söze girip yanıtlar veriyorlar. Bu rahatlık "İngiltere'deki durumla ne denli bir çelişki!" (*Qué contraste con la Inglaterra!*)

İstanbul nüfusunu 600.000 dolaylarında veriyor; yangınlardan önce 800.000 olduğu söyleniyormuş. Üsküdar ise başlıbaşına 200.000. Patrona Halil başkaldırmasıyla söze başlayarak,

halkın altmış yılda üç Sultan (Üçüncü Ahmet, Üçüncü Selim, Beşinci Mustafa) değiştirmeyi başardığına göre, "yurttaşların pasif sayılmayacağını" (*...ni menos una nación pasiva que no piensa*) söylüyor (s. 84). Bir Türk ona demiş ki (s: 82): "Bizim yönetim bozuk saate benzer; geri de kalsa, ileri de gitse, işlemeyi sürdürür, zaman da geçer." (*Nuestro gobierno sme decío otro- es como un reloj desgobernado; bien o mal, el marcha siempre.*"

İstanbul'da yangınlar o zamanlarda daha sık oluyor ve ahşap mahalleler çıra gibi tutuşuyordu. Miranda'nın kimi yurttaşlarla konuşup algıladığına göre, yangınlardan bazılarını yönetimden bezmiş olanlar bir karşı koyma biçimi olarak bilerek çıkarmaktaydılar. Yazara bakılırsa, 9 Ağustos 1786 yangınının nedeni buydu.

Miranda'nın siyaset ve askerlikle karmaşık olmayan ilginç gözlemlerinin de bulunması doğal. Örneğin, İstanbul'un ortasında pamuk taşıyan altmış develik bir katar. Ya da rüzgâr olmayınca Boğaz'dan Karadeniz'e çıkamayıp kimi zaman bir-buçuk ay demirli bekleyen bir sürü tekne. Bunlar için su yolunun en yukarı ucunda iskeleler yapımını öneriyor. Dördüncü Murat buna başlamış da. Gemileri karadan ama kıyıya koştur çekip suda yürütmeyi ve harcamayı azaltmayı da öneriyor.

*

İkinci gezgin ve yazar Pedro Paz (1839-95) 1862 yılında 28 Nisan ve 14 Mayıs arası İstanbul'daydı. Osmanlı tahtında Sultan Abdülaziz oturuyordu. Tanzimat Fermanının (1839) üstünden yirmiüç yıl geçmişti. Osmanlı Padişahı, beş yıl sonra İmparator Üçüncü Napolyon'un çağrısıyla Paris'e gidecek, Uluslararası Fuarı birlikte açacaklardı. İstanbul-Bağdat demiryolunun hazırlıkları yola konmuş, başkentte ilk metro ve tramvay çalışmaya başlamıştı. Pedro Paz ayrıldıktan iki hafta kadar sonra *Tasvir-i Efkâr* dergisi, bir ay sonra da *Dârülfünun-ü Osmani* yayına başladı. 1868'de Fransızca eğitim veren Galatasaray Lisesi açıldı. Ondan bir yıl sonra da Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi uygulandı. Abdülaziz 1876'da yerini Beşinci Murat'a bıraktı.

Tanzimat'la aynı yılda doğan Pedro Paz Peru'nun aydın bir ailesindendi. Kendi de ozan, yazar, diplomat ve kamuya mal olmuş biriydi. Başkalarının yazdığı yaşamöyküleri içinde daha çok Lamartine'in etkisi görülen dizeleri ister istemez yer alır. Bir şiir kitabı 1863'te Paris'te yayınlanmıştı. Efes üstüne de bir şiir kitabı vardır. 1859-63 yıllarında Fransa'da kalmış, oradan kısa süreler için İngiltere ve İspanya'ya da gitmiş, bu arada Osmanlı diyarını da ihmal etmemiştir. O yıllarda başkent İstanbul'a bağlı olan Filistin, Beyrut ve Şam gibi yerlerde de bulunmuş, İstanbul'dan başka İzmir ve Kıbrıs'ı da görmüştür.

Miranda gibi onun da, Türklere karşı bir ön yargısı yok. Ancak, özellikle Homeros'tan etkilendiği anlaşılıyor. Bu nedenle, Türk yerleşim bölgeleri olarak bilinen birçok yerin Yunancasını yazıyor. Örneğin, Haliç yerine "Krisokéras" (s. 118) dedikten başka, tanıştığı Türklere de, sanki mutlaka bilmeleri gerekmiş gibi, Yunanca hitap ettiği anlaşılıyor. Türklerin "Doğu'nun İngilizleri olduklarını", onların başka dil öğrenmeye gerek duymamaları gibi sıradan Türklerin de kendi dillerini yeterli bulduklarını söylüyor (s. 134).

Teknesi kıyıya değer değmez, onun da çevresini Müslüman olmayan kılavuzlar alıyor. Gümrük görevlileri kitaplarına bir şey dememiş de, üç piposuna takılmış. Başkenti tarih, coğrafya, edebî simgeler ve kendine özgü gözlemlerle değerlendiriyor. Nüfusun belirli kesimlerini ilgilendiriyorsa da, haftada üç günün tatil olduğunu belirtiyor. Cuma Müslümanlar, Cumartesi Yahudiler ve Pazar Hıristiyanlar için (s. 137). Tatil günlerinde halk güzel giysilerle faytonlara binip su kemerinin olduğu yere akın ediyor. Odalık denen kendi yaşam yerlerindeki kadınlar, ona göre, erkeklerden uzak, ama daha güçlü, daha tatlı, daha çocuğu (*infinitamente*

fuerte, es más dulce, más tierna, más infantil); erkekler de sanki kadınlara tapıyormuş gibi (s. 139).

Her yabancı gezgin gibi camileri gezip Mevlevîleri seyrediyor, ama asıl üstünde durduğu çoğunun dikkatini o denli çekmeyen başka gerçekler. Örneğin, mezarlıkların kentün içinde oluşunu ve halkın yitirdikleri yakınlarına bağlılıklarını kendi okuyucularına hayranlıkla naklediyor. Mezarların kendi ülkesi Peru'da da, Londra gibi önemli bir Avrupa başkentinde de hep kent dışında olduğunu, bu durumun sanki Hıristiyan dünyasının ölümlerini artık istemedikleri gibi bir yoruma yol açtığını, oysa Türklerin sevdiklerinin mezarlarını sık sık ziyaret ettiklerini, o çevrelere özgü kubbeler ve selvi ağaçlarının gölgeleri altında saatler geçirdiklerini belirtiyor (s. 121). Türklerin ölümlere saygısı var (s.151). Kubbelerle selvilerin "Doğu'yu görmek istiyorsanız, İstanbul'a mutlaka gelmelisiniz" dediği bu kentün simgeleri olduklarını da ekliyor.

Bu anlayış içinde Topkapı Sarayını, At Meydanını, Sultan Ahmed çevresini, 1001 Direği ve benzeri yerleri gezdiği anlaşılıyor. Silâhhaneden, haremnden, Aya İrine'deki topçuluk müzesinden, (Madam Toussaud'nun Londra'daki mumyalarına benzeyen) figürlerle dolu yeniçeriler müzesinden söz ediyor ve İstanbul surlarını görmek için atla, Büyükdere'ye ulaşmak için de kayıkla gidişini anlatıyor. Buralarda hep kalın gövdeli dev ağaçlar. Özellikle Tarabya ve Büyükdere'den Boğaz'ın güzelliğini betimliyor (s. 145). Yuşa Tepesinin başka bir çekiciliği var (s. 147). Kaçakçılığı önlemek için gece Boğaz'da fenerler yanıyor. Masaj yaptırıp limonata içerek nargile çektiği hamama da gitmiş, ama onun da Yunancasını (*lutrá*) vermeye hiç gerek yok. Tekkelerde hasta çocuklara baktıklarını da gözlemlemiştir. Ona göre, Kapalı Çarşı eski (ama asıl) İstanbul'u, Pera ve Galata da kentün modern kesimini simgeler.

Sözü tekrar tekrar mezarlıklara getiriyor. Yaşayanlar neredeyse ölüleriyle birlikteler. Mezarlar içinde yemek yiyip yaslanıp uyuyorlar, buraya evlerinin sıcak duygularını getiriyorlar. Yitirdikleri de tütün ve kahve kokusunu almayı sanki sürdürüyor. Diyor ki (s. 155-156): "Keşke bu ülkede ölsem, çünkü ölümler yalnızlığa bırakılmıyor" (*Quién fuera muerto en este país donde no se abandona a los muertos*).

*

Üçüncü gezgin Enrique Gómez Carrillo (1873-1927) ilk ikisinden farklı. Bu üçüncüsü Osmanlılara ve Türklere ilişkin bazı şeyler okumuş ve işitmiş. Önceden bildiklerinin tümünün doğru olduğu söylenemez. İstanbul'a da 1911 Sonbaharında gelmiş. İkinci Abdülhamid tahttan yuvarlanıp Selânik'e yollanmış, onun yerinde 27 Nisan 1909'dan bu yana (Beşinci) Mehmet Reşat oturuyor, ama İttihat ve Terakki Partisinin önde gelenleri iktidarda. Meclis-i Mebusan da açılmış, ama Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'e el koymuş, Bulgaristan bağımsızlığını ilân etmiş, Yunanistan Girit Adasını kendine katmış. Carrillo'nun geldiği yıl İtalya Trablus'a saldırmış. Daha acı olanı, Rumeli'nin neredeyse tümü, Edirne bile dahil olmak üzere, üç Balkan ülkesi arasında bölüşülmüş. Edirne'yi geri almak için 21 Temmuz 1913'ü beklemek gerekecek. Ama ardından da, Birinci Dünya Savaşı.

Guatemala'dan gelen Carrillo Madrid ve Paris'te onyediy yıl geçirmişti. O da Suriye, Filistin ve Mısır'dan sonra İstanbul'a uğradı. Bu gezisini parasal olanakları sunan *El Liberal*'den aldığı muhabirliğe borçluymuş. Türkler arasına karışıp sanatları, günün modası ve kadınlarına ilişkin olarak "Constantinopla" anılarına notlar düşerken bazı bölümlerde Pierre Loti'den de etkilendiği anlaşılıyor. Öte yandan, Maurice Maeterlinck'in Carrillo üstüne bir değerlendirmesi var: Stendhal gibi dikkatli, sarıh, titiz ve anlatımcı; Taine örneği tasarımcı ve belgeci; Loti'yi anımsatur biçimde kaderci, betimlemeci ve karakaygılı; Gerardo de Nerval ölçüsünde duyarlı ve ustalık ve Julio Huret derecesinde dövüşken, kılışal ve çağdaş.

Osmanlı toplumunu, bu anlatım yolları içinde, etnik çoğulculuk, yer yer dinsel hoşgörüsüzlük, kadınların durumu, buyurganlık, Doğu'yu Batılılaştırma çabaları, İstanbul'un geçmişi ve Boğaz'ın güzellikleri açılarından ele alıyor. Bu kente ilişkin yazdıkları, ilk olarak, 1915'de, sonra ikinci kez de 1919'da yayımlandı. Kendinin başka yerler üstüne anıları, uzun romanları ve türlü yazıları var. Adına basılan kitapların tarihleri de 1929'dan 2003'e yayılıyor.

Hacı Seferleri gibi kıyım yaşayan bu beldenin "sürekli melodram" (s. 179) gördüğü kanısında (*perpetuo melodram*). Her köşesinde kan ve kırmızı lekelerin izlerini duyuyor. Ama Doğu'nun bir çeşit başkenti olan burada, Türklerin Fatih'in yendiği Rumlarla şimdi birlikte yaşadıklarını görmezlikten gelmiyor. Ermeni, Çerkez, Arnavut, Yahudi, Çingene ve Tatar gibi başka toplumlar da var. Bunlar birbirlerini sevmiyorlarsa da, birlikte yaşamı sürdürdükleri inancında. Tümünün ayrı tapınağı var. Oralara varınca, ayırım ortaya çıkıyor, çünkü gerçek bölünmenin dinde olduğu görüşünde (s. 181). Herkes kendi dilinde ve kendi yöntemiyle tapınıyor. Kiliselerin çan kuleleri, camilerin minareleri ve havraların kubbeleri İstanbul'da yaşayan çeşitli halkların sınırlarını çizer. Savı şu: Tümünü tek Tanrı'ya inanıyor, ama Doğu'nun bu ırkları birbirinden tiksiniyor, o tek Tanrı adına zaman zaman birbirlerini bıcaqlıyorlar (s. 181).

Bu üç yazar içinde haremlikle selâmlığı, Türk konutlarının içini ilk kez o anlatıyor ve buraların, Şehrazad masallarından farklı olarak, bir aile yaşamını simgelediklerini söylüyor. Kelimenin yarattığı değişik imge bir yana, haremlik denilen çevrenin erkeklerin yaşadıkları selâmlıktan farklı olmadığını belirtiyor. Türk kadınının haremlikte yüzbakımı yaparak çok süslendiğini, ancak dışarı çıkarken bu güzelliğini gizlediğini ve örtündüğünü ekliyor. Jön Türklerin devrimi de kadını üniforma gibi olan bu örtünmeden kurtarmadı. O denli ki, kadın gülüyor mu, ağlıyor mu; okumuş mu, cahil mi; genç mi, geçkin mi; güzel mi, çirkin mi? Bir sır (*un misterio*).

Beyoğlu Paris'e benziyor. Herşey Fransızca. Sokaklar banka şubeleri, vapur temsilcilikleri, kilise kubbeleri, *Bon Marchés*, Batı görünümlü kahvehanelerle dolu. O çevredeki "Parizyen" görünüme karşın, yurttaşların başında fes var - üstelik, hanımlarla birlikte otururlarken de başlarında (*no se quita el fez ni aun para cenar con señores*)- Öte yandan, İstanbul'un bu yöresini bile Paris'e benzetmek oraya kötü bir hakaret. Gene de, bu kent gezgin ve yazar Carrillo için örtünmüş bir Türk kadını gibi gizemli. Son sözleri şunlar (s. 188): "Başka ruh, başka dil, başka Tanrı" (*otra alma, otra lengua, otro Dios*).

*

Akademik eğitilmiş Paulino Toledo Mansilla üç Lâtin Amerikalının peşpeşe İstanbul gezisini, üçünün de kendi yazdıklarını ekleyerek, yerinde açıklamalar ve kaynakçalı bilgilerle, ayrıca o dönemleri yansıtan resimlerle dikkatli biçimde sunmuş, beğenilmesi gereken bir görev yapmıştır.

TÜRKKAYA ATAÖV